

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 93 1972

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Informationsindustri AB, Uppsala 1973

Schück och utvecklingsbegreppet

Ett diskussionsinlägg

Av LARS GUSTAFSSON

I sin studie »Litteraturhistorien och utvecklingsbegreppet. Några reflexioner kring Schücks litteraturhistoriska metod» i förra årgången av *Sammlaren* tar Kurt Johannesson på ett intressant sätt upp ett verkligt centralt problem i den historiska litteraturforskningens metodologi. På en del punkter kan hans analys väcka diskussion, och vad jag kommer att säga i det följande är avsett som ett inlägg i en sådan diskussion, inte som någon »kritisk granskning» av Johannessons uppsats, som jag anser är mycket stimulerande och värdefull. Särskilt värd att diskutera tycks mig vara frågan om Schücks förhållande till vad Johannesson kallar det »idealistisk-nationella» utvecklingsbegreppet och därmed överhuvud taget frågan om vilket idéhistoriskt sammanhang Schück bör sättas in i som litteraturhistoriker.

Johannesson utgår ju från utvecklingsbegreppet, vilket utan tvivel är ett givande grepp. Men han tycks mig alltför litet ta hänsyn till begreppets skiftande och ofta oklara innebörd. Ordet »utveckling» används ju i flera olika betydelser, ofta helt enkelt i betydelsen »förändring». Så kan man till exempel tala om dramats utveckling, realismens utveckling eller Strindbergs utveckling utan att med »utveckling» mena någonting annat än just »förändring» under ett tidsförlopp. Fattat i denna vida mening är utvecklingsbegreppet förknippat med varje historiskt eller diakroniskt betraktelsesätt. Men uppfattningen av en förändring kan rymma skilda föreställningar om förändringens specifika innebörd. Det utvecklingsbegrepp som Johannessons analys kretsar kring är förankrat i aristotelisk eller platonisk filosofi; en viss företeelses utveckling innebär ett successivt framträdande eller förverkligande av något som finns inneboende i företeelsen som dess »form», »väsen» eller »natur» (enligt aristotelisk uppfattning), eller den innebär en strävan mot företeelsens metafysiska »urbild» eller »idé» (enligt platonisk uppfattning).

1800-talets historiesyn och historieskrivning är ju starkt påverkad av idealistisk filosofi: det historiska skeendet uppfattas ofta som syftande till att förverkliga mål som på ett eller annat sätt är givna, programmerade på förhand, och historikerns uppgift anses vara att visa hur mänskligheten, nationen, institutionen, individen strävar efter att nå sin idé, att fylla sin bestämmelse eller att förverkliga sig själv. Johannesson ger i sin uppsats en rad belysande exempel på denna uppfattning, hämtade från svenska litteraturhistoriker och historiker alltifrån Atterbom.

Vad dessa äldre forskare i regel ställer i centrum för sitt studium är, som Johannesson påpekar, *nationen* och dess utveckling genom tiderna, för litteraturhistorikernas del sådan den återspeglas i nationallitteraturen. Idén om den enskilda nationens självförverkligande i historien behöver emellertid inte utesluta idén att nationens utveckling också bestäms av »mänsklighetens allmänna mål»; Johannesson citerar en säkerligen representativ formulering av Carl Rupert Nyblom (s. 120 f.). Utvecklingens riktning bestäms naturligtvis av vad som uppfattas som mänsklighetens och/eller nationens väsen. Den idealistiska historiesynen förenas ofta med liberala ideal, på det viset att den historiska utvecklingen betraktas som ett successivt förverkligande av nationernas och individernas frihet, som alltså uppfattas som ett konstitutivt element i deras väsen. Vad Johannesson kallar det »liberalistiska» utveck-

lingsbegreppet behöver alltså inte innebära någon annan *förklaringsmodell* än det som han kallar det »idealistisk-nationella» (s. 124).

Men i 1800-talets historiska och litteraturhistoriska forskning finns också utvecklingsmodeller av annan typ. 1800-talet medför ju överhuvudtaget ett rikt utbud av olika utvecklingsidéer, och bland annat Darwins evolutionsteori, liksom positivismen i allmänhet, erbjuder också historikerna och litteraturhistorikerna betydelsefulla alternativ till de idealistiska utvecklingsföreställningarna. Till exempel i Taines *Histoire de la littérature anglaise* kan man studera ett slags positivistisk utvecklingsmodell, som ju Taine själv beskriver ganska utförligt i sin berömda inledning till verket.

Visserligen kan man säga att också Taine arbetar med föreställningen om ett slags nationellt »väsen» när han betraktar »rasen» som en primär orsak till skillnaderna mellan olika samhällen, kulturer och litteraturer. De elementära, rasbetingade mönstren för förnimmelser, begreppsbildning och handling rymmer potentiellt hela den civilisation som ett folk så småningom kommer att utveckla, menar Taine; den matematiska analogi som han på ett ställe använder för att karakterisera dessa psykologiska grundmönster är belysande: »... on peut les comparer à ces formules d'algèbre qui, dans leur étroite enceinte, contiennent d'avance toute la courbe dont elles sont la loi.»¹

Men med rasfaktorn anger Taine bara en vid ram inom vilken de andra historiskt verksamma faktorerna, »miljön» och »momentet», bestämmer utvecklingens förlopp. När till exempel arierna kom under inflytande av nya klimatförhållanden, förändrades deras karakteristiska egenskaper liksom hela deras samhällsliv. Skillnaderna mellan de olika ariska folken, å ena sidan de germanska och å andra sidan de grekiska och romerska, beror sålunda på olikartade klimatiska och andra miljöförhållanden i de länder där de har kommit att leva. Med den utvecklingsfaktor som Taine kallar »momentet» vill han redovisa det förhållandet att utvecklingens resultat vid en viss tidpunkt i sin tur har inflytande på den följande utvecklingen, t. ex. så att en tidigare författare ger impulser till sina efterföljare. Sålunda har den franska tragedin under Corneille påverkat den franska tragedin under Voltaire, liksom det grekiska dramat under Aiskylos har påverkat det grekiska dramat under Euripides (s. XXX). Det är alltså fråga om en utvecklingsteori som räknar med orsaksfaktorer som tillkommer under själva utvecklingsprocessen. Den rasbestämda »koden» för utvecklingen lämnar enligt Taines modell ett visst spelrum för »miljön» och »momentet» att leda in utvecklingen på oförutsedda banor.

Att Darwin har haft sin betydelse för Taines teori är sannolikt; bland hänvisningarna i noterna till »Introduction» återfinns mycket riktigt *The Origin of Species*.² Ännu mera påtagligt är inflytandet från Darwin i Brunetières föreläsningsserie *L'Évolution des genres dans l'histoire de la littérature*. I slutet av den inledande föreläsningen förklarar Brunetière, med en betecknande analogi mellan litteraturhistorien och den jämförande zoologin: »... s'il est intéressant de comparer l'ornithorynque et le kangaroo, les mêmes raisons, absolument les mêmes, tirées du besoin de connaître, et pour mieux connaître, de comparer, rendent également intéressante, ou plutôt nécessaire, la comparaison du drame de Shakespeare avec la tragédie du Racine, ou du lyrisme de Byron avec celui de Victor Hugo.»³ Vad som uppenbarligen har tilltalat Brunetière i Darwins evolutionsteori är att den tillhandahöll en utvecklingsmodell som framhävde och förklarade innovationerna och differentieringen.⁴ I Brunetières litteraturhistoriska tillämpning innebär modellen att de stora diktarnas nyskapande insatser uppfattas som särskilt betydelsefulla för utvecklingen.

¹ *A. a.*, quatrième éd., 1877, I, s. XXII.

² Jfr Sholom J. Kahn, *Science and Aesthetic Judgment. A Study in Taine's Critical Method*, 1953, s. 91 med not 29.

³ *A. a.*, quatrième éd., 1906, I, s. 31.

⁴ Jfr John Clark, *La pensée de Ferdinand Brunetière*, 1954, s. 82 f.

Det är detta sätt att se som ligger till grund för Brunetières kritik av Taine i den sista föreläsningen i serien, där han vill reducera betydelsen av »rasen» och »miljön» men däremot ännu mera än Taine framhåller betydelsen av »momentet», som han menar i själva verket är tillräckligt som litteraturhistorisk förklaringsgrund: »Avec le *moment*, en effet, et rien qu'avec le *moment*, tout ce qu'il y a, dans l'œuvre littéraire, de réellement explicable par les causes générales, je me chargerais de l'expliquer.» Vilken är den verkliga orsaken till Voltaires tragedidiktning, frågar Brunetière, och svarar: »Cherchez-la d'abord dans l'individualité de Voltaire, et surtout dans la nécessité qui pesait sur lui, tout en suivant les traces de Racine et de Quinault, de faire pourtant autre chose qu'eux» (s. 262). Brunetières betonande av »momentets» betydelse blir på det viset en motivering för ett komparativt program för litteraturforskningen, ett program som emellertid syftar till att belysa den litterära utvecklingen som en nyskapande process.

Taine och Brunetière kan uppfattas som representativa för en linje i 1800-talets litteraturhistoriska forskning som leder bort från den idealistiska historieuppfattningen och från idéerna om den historiska utvecklingen som på ett eller annat sätt ändamålsbestämd. Schück däremot skulle, enligt Johannessons tolkning, företräda just dessa senare idéer. I sin skildring av den svenska litteraturens historia utgår Schück sålunda från att »*nationen* är den enhet som uppbär utvecklingen men också dess princip, drivande kraft och mål», menar Johannesson (s. 131), som med sin genomgång av Schücks framställning av medeltiden, reformationstiden och stormaktstiden vill visa hur författaren konsekvent arbetar med idén om ett nationellt självförverkligande; med denna idé som norm bedömer Schück vad som under varje epok skall uppfattas som utvecklingens »progressiva element» (ett uttryck som ofta används av Johannesson i hans uppsats men såvitt jag kan se aldrig av Schück).

Det tycks mig svårt att få något riktigt grepp om vad Schück, enligt Johannessons mening, skulle uppfatta som väsensbetingade drag i den svenska litteraturens utveckling. Men låt mig utgå från det svenska »nationaldrag» som Schück i inledningen till sin framställning av medeltidens litteratur framhåller som det dominerande, nämligen »religiositeten».⁵

Johannesson tar upp bland annat denna tråd och framhåller att Schück här tillämpar »ett konsekvent utvecklingsperspektiv» (s. 133), dvs. att han uppfattar utvecklingen som ändamålsbestämd, om jag har förstått Johannesson rätt: den gamla asatron måste sålunda förr eller senare gå under och ersättas av kristendomen; denna uppträder först i skolastikens och mystikens mera primitiva former, men så småningom når medeltidens människor fram till »den humanitet, som utgör kristendomens kärna», som det heter med Schücks formulering. Man skulle alltså kunna tänka sig, vilket Johannesson tycks göra, att Schück har tillämpat ett resonemang i stil med följande: då det svenska folket är religiöst till sin »natur», kommer dess andliga utveckling, som den avspeglas i litteraturen, nödvändigtvis att innebära en utveckling mot allt »sannare» former av religiositet.

Men en sådan utvecklingslinje låter sig knappast följas i Schücks framställning, om man från medeltiden och reformationstiden går vidare till stormaktstiden. Tvärtom, med trettioåriga kriget upphörde religionen »att hafva denna allt omfattande betydelse för det svenska folket», och hos Swedenborg »tog sig denna religiöst nationella strömning ett sista utbrott» (s. 66). 1600-talet medför i själva verket en sekularisering av den svenska kulturen och litteraturen — onekligen ett något paradoxalt perspektiv. »Om litteraturen således förut varit så godt som uteslutande religiös, var det tydligt, att vid denna andliga litteraturs sida nu skulle framträda en världslig, hvilken såsom ny och lifskraftig måste samla det största intresset kring sig» (s. 235).

⁵ Schück och Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, 1896, 1, s. 55 ff.

Visserligen menar Schück att det religiösa draget i det följande lever kvar som en »underströmning» eller en »grundton» — Johannesson framhåller detta (s. 140 f.) — men det väsentliga tycks mig vara att Schück nu uppfattar detta religiösa drag just som en underström och inte som utvecklingens huvudström.

Det kan i själva verket betvivlas att Schück menar att det svenska folket är religiöst till sin »natur» eller till sitt »väsen» eller att folkets religiositet skulle vara i Taines mening rasbetingad. När Schück i inledningen till avsnittet om medeltidens litteratur försöker ge orsaksförklaringar till den svenska nationalkaraktern, hänvisar han endast till miljöfaktorer, främst »naturförhållandena» — de »måste oemotståndligt trycka en allvarlig, nästan dyster prägel på folket» (s. 56). När sedan längre fram i tiden nya faktorer tillkommer i form av intryck från kontinenten, påverkas också folklynnnet. Trettioåriga kriget och den närmast följande tiden innebar för svenskarnas del att »friska, nya intryck trängde sig på dessa drömmande halfbarbarer»; det är en synpunkt som Schück starkt betonar när han inleder avsnittet om stormaktstidens litteratur (s. 226 ff.). Genom sina tyska besittningar blev Sverige en del av »det romerska riket»; »den nationella isoleringens tid var förbi». Den närmare beröringen med utlandet, också i form av en ökande immigration till Sverige, ger nya drag åt själva den svenska nationalkaraktern, och därmed åt den svenska kulturen och litteraturen.

»Ett svenskt drag är lättsinnet», säger Schück, och menar att detta lättsinne inte är bara ekonomiskt utan också visar sig »på det rent litterära området». En typisk företrädare för det svenska lättsinnet är sålunda Stiernhielm. Men under stormaktstiden kan man enligt Schück också iaktta en praktisk och utilitistisk strömning, som »i hela sin kraft bryter fram under frihetstiden», och han frågar sig om manne inte denna strömning »beror på de holländska kolonisternas insats i det svenska nationallynnnet». Stormaktstidens utilism ser Schück representerad av gestalter som Karl XI och Polhem; däremot medger han att den är mindre framträdande i tidens litteratur. Men, tillägger han, den utilitistiska strömningen »bidrar att gifva denna litteratur ett företrädesvis världsligt skaplynnne, och den bidrar att genom hänvisning på nya, praktiska intressen bryta den äldre tidens teologiska världsåskådning» (s. 232 ff.).

I sin framställning av den svenska kulturens och litteraturens utveckling från medeltidens världsfrånvända religiositet till stormaktstidens och frihetstidens utilism och världslighet uppfattar alltså Schück kontakten med utlandet och »strömningarna» därifrån som utvecklingens viktigaste drivande kraft. Någon idé om utvecklingen som ett nationellt självförverkligande eller överhuvud taget någon idé om en ändamålsbestämmd utveckling tycks däremot här inte ha föresvävat Schück.

Det förefaller mig som om Schücks historiska betraktelsesätt som det framträder i mitt exempel från hans svenska litteraturhistoria ganska väl överensstämmer med hans mera principiella resonemang i uppsatsen *Litteraturhistoriska metoder*, först publicerad som tre artiklar i Aftonbladet 1907;⁶ uppsatsen har desto större intresse som ju Schücks uttalanden i metodfrågor för övrigt är mycket sparsamma.

Schück skiljer mellan tre typer av litteraturforskning, en filologisk, en estetisk och en historisk. Visserligen förklarar han både i början och i slutet av sin uppsats att han inte betraktar någon av dessa metoder som mera berättigad än de andra, men det är dock tydligt att hans intresse främst gäller »litteraturhistorien såsom en självständig historisk vetenskap» och att hans framställning av de andra riktningarna är övervägande kritisk. Föremålet för denna självständiga historiska vetenskap är enligt Schück »folkets kulturutveckling, som litteraturhistorikern har att afläsa i litteraturens utveckling» (s. 187).

⁶ Omtryckt i förf:s *Ur gamla papper*, åttonde serien, 1908; dit görs sidhänvisningarna i det följande. — Jfr Carl Fehr-

man, *Forskning i förvandling*, 1972, s. 30 ff.

Hur Schück här fattar begreppet utveckling framgår visserligen inte klart men antyds indirekt genom hans kritik av en rad av det tidigare 1800-talets litteraturhistoriker. En historisk uppfattning av litteraturen gör sig enligt Schück först gällande hos »estetikerna», trots den motsättning mellan den estetiska och den historiska litteraturforskningen som senare har framträtt. Redan i Bouterweks *Geschichte der Poesie und Beredsamkeit* är sålunda »den historiska utvecklingsprincipen klart uppfattad». Men, fortsätter Schück, »samtidigt märka vi ock den filosofiska konstruktionen, i det att de faktiska företeelserna nästan betraktas såsom länkar i en filosofisk-estetisk beviskedja». Ännu mera gäller detta Friedrich Schlegels *Geschichte der alten und neuen Literatur* och Hegels filosofi. Skarpare än hos Hegel »kunde ej den historiska utvecklingens lag framläggas, men skarpare kunde håller icke den filosofiska konstruktionen ådagalägga sitt förakt för den faktiska verkligheten» (s. 179). Vad Schück här riktar sin kritik mot är alltså »filosofiskt» konstruerade utvecklingsmodeller av en typ som var allmänt gängse i 1800-talets historiska forskning och som Johannesson berör i början av sin uppsats.

Litteraturhistorikerns uppgift är enligt Schück att undersöka de orsaksfaktorer som påverkar den litterära utvecklingen, nämligen »folkkaraktären, tidslynnnet och de enskilda författarindividualiteterna» (s. 187). (Man lägger i denna begreppstriad märke till att Schück, i motsats till Taine men i likhet med till exempel Sainte-Beuve eller Brunetière, framhåller »de enskilda författarindividualiteternas» betydelse.) Schück påpekar emellertid att »begreppet ras- eller folkkaraktär» är mycket vagt och att de faktorer som har utformat en folkkaraktär är »mångfaldiga och olikartade» (s. 189). Det är tydligt att Schück inte uppfattar »folkkaraktären» som en primär och konstant egenskap hos en nation på samma sätt som Taine uppfattar »rasen». Schück menar för övrigt att Taine framhåller »rasens» betydelse »ända till öfverdrift» (s. 181).

Det nationella perspektivet på den litteraturhistoriska utvecklingen är enligt Schück i själva verket mindre väsentligt än det internationella. »Ty idéströmningen går nu icke, såsom under antiken, från äldre tider till yngre, ständigt inom samma folk, utan den går från det ena folket till det andra under samma tid.» Det är från den synpunkten, påpekar Schück, som Hettner har skrivit sin *Literaturgeschichte des 18. Jabrhunderts* — ett verk vars betydelse för Schück är omvittnad⁷ — liksom Brandes sina *Hovedstrømninger*. Från samma synpunkt hävdar Schück att det har »varit till verklig skada för det litteraturhistoriska studiet i Tyskland, att vid universiteten språk och litteratur alltid förenas under samma professur» (s. 173 f.).

När Johannesson i sin uppsats menar att man kan ifrågasätta »om *nationaliteten* är en meningsfylld bestämning och avgränsning av den utvecklingsbärande grundenheten» (s. 146), kan alltså därtill sägas att detta är vad just Schück på sätt och vis har gjort. I sin svenska litteraturhistoria ser han visserligen utvecklingen från svensk horisont, men hans perspektiv är i stor utsträckning internationellt. Schücks läromästare Hettner skrev ju *Europas* litteraturhistoria i form av en serie monografier över de olika nationallitteraturerna — den engelska, den franska och den tyska — och man kan i Schücks svenska litteraturhistoria urskilja ett likartat grepp.

Min avsikt med detta inlägg är inte att kategoriskt förneka att det finns »idealistiskt-nationella» inslag i Schücks perspektiv på den svenska litteraturens utveckling. Jag vill inte heller bestrida att man i hans framställning ibland kan urskilja idén om en »organisk» utveckling. Johannesson drar i sin genomgång av Schücks svenska litteraturhistoria fram en del obestridliga, intressanta reminiscenser från den äldre nationalidealistiska tradition inom 1800-talets historiska forskning där sådana inslag hör hemma. Men jag menar att det är missvisande att, som Johannesson gör, beteckna dessa inslag som själva »grundmönstret» i Schücks historiska konception.

⁷ Otto Sylwan, *Henrik Schück 1855-1920* (Henrik Schück. En porträttskiss (Nordisk Ord och Bild 1920), s. 523. Henry Olsson, *Tidskrift* 1972), s. 23.

Det är högst tvivelaktigt om Carl Rupert Nybloms litteraturteori erbjuder den rätta hjälpen att urskilja detta grundmönster, som Johannesson menar (s. 131); att Nyblom var Schücks »lärare, vän och företrädare» (s. 120) innebär naturligtvis ingen garanti för att ett sådant antagande är berättigat. Det förefaller mig tvärtom tydligt att Schück har orienterat sig bort från föreställningen om nationallitteraturens utveckling som ett nationellt väsensförverkligande för att i stället se den som en process varigenom nationallitteraturen fortlöpande förändras till sin karaktär, inte minst genom impulser från utlandet; sannolikt har han tagit intryck såväl av Hettners och Brandes europeiska perspektiv som av Taines och kanske Brunetières betonande av det historiska »momentets» betydelse för litteraturens utveckling. Och sannolikt riktar sig Schücks programförklaring i *Litteraturhistoriska metoder* underförstått bland annat just mot Nybloms litteraturhistoriska metod med dess »filosofiska konstruktioner».

Schücks motsatsställning till en äldre tradition inom historieforskningen markeras också av hans påfallande kulturhistoriska inriktning; litteraturhistoriens föremål är för Schück »folkets kulturutveckling», avspeglad i litteraturen. För att rätt uppfatta hans inställning på denna punkt bör man se den i samband med en motsättning mellan två läger inom den historiska forskningen under det senare 1800-talet, nämligen å ena sidan de renodlat politiska historikerna med deras förankring i en äldre statsidealism och å andra sidan just »kulturhistorikerna», för vilka det politiska livet bara är en av många olika yttringar av folkets materiella och andliga kultur. Som företrädare för detta senare läger framträdde på 80-talet radikala outsiders som Strindberg och Anton Nyström men också en akademisk fackhistoriker som riksantikvarien Hans Hildebrand, som även i metodiskt avseende orienterade sig mot en naturvetenskapligt, empiriskt inriktad forskning. Till den traditionella historieidealismens kritiker kan också räknas Hans Forssell, som särskilt betonade de materiella och ekonomiska förutsättningarna för det politiska livet.⁸ Att Schück redan tidigt avlägsnade sig från den akademiska idealismen och anslöt sig till de kritiska och empiriska tendenser som gjorde sig gällande inom både historisk och filologisk forskning i 80-talets Uppsala — detta har ju för övrigt påpekats i olika sammanhang.⁹

Victor Svanberg har i en artikel om Schücks svenska litteraturhistoria (*Tiden* 1933) framhållit den betydelse som Schück tillmäter de ekonomiska faktorerna i den litteraturhistoriska utvecklingen och betecknat hans historieuppfattning som »materialistisk». Johannesson antyder att det mindre är Schücks än sin egen historiesyn som Svanberg här karakteriserar (s. 145, not 3 a). Men utan tvivel pekar Svanberg på ett inslag i Schücks historieuppfattning som är betydelsefullt och som motsvarar den anti-idealistiska linje i det senare 1800-talets historieforskning som *också* måste uppmärksammas som en förutsättning för Schücks insats som litteraturhistoriker.

Kanske man kan säga att bilden av Schück som »positivist» redan har hunnit bli något av en schablon och att Johannessons synpunkter därför kan anses välbehövliga som ett korrektiv till tidigare förenklingar. Men Johannessons bild av Schück som nationalidealist är också en förenkling, åt motsatt håll. Schücks position mellan en idealistisk och en positivistisk historiesyn är komplicerad och intressant. För den som i framtiden ger sig i kast med en allsidig monografi över Schück — som Johannesson säger har en sådan länge hört till den svenska litteraturvetenskapens desiderata — blir väl den viktigaste och svåraste uppgiften just att försöka närmare bestämma denna position.

⁸ Rolf Torstendahl, *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820–1920*, 1964, avsnittet »Idealismens kritiker», s. 309 ff.

⁹ Se t. ex. H. S. Nybergs minnestal över

Schück i Svenska akademien 1948, *Svenska akademimens handlingar*, 59, 1949, s. 26 ff., och Henry Olsson, *Henrik Schück. En porträttskiss* (*Nordisk Tidskrift* 1972), s. 19 ff.